

หลักการปกครองแบบเชิงพุทธในยุคไทยแลนด์ 4.0

Principles of Buddhist governing in Thailand 4.0 era

บุศรา โพธิสุข

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

พระวิสิษฐ์ ภัททจาโร (คำศักดิ์)

เลขานุการเจ้าคณะตำบลหนองหาน

บทคัดย่อ

ประเทศไทยได้อิทธิพลพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย トラาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งทำให้เห็นได้โดยชัดเจนว่า เป็นวิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักคำ สอนของพระพุทธศาสนา ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองของไทยในหลากหลายกรณีด้วยกัน ดังตัวอย่างที่ผู้ปกครองจะต้องยึดถือเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการบริหารงาน ทางด้านการปกครองในรูปแบบประชาธิปไตย ซึ่งเป็นการปกครองที่ช่วยประสานประโยชน์ระหว่างบุคคลและสังคม ให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข แต่หลักการนี้ยังหาผู้ปฏิบัติได้ผลจริงเนื่องจากว่า ระบบสังคมและกลุ่มบุคคลต่างๆ มักมี ปัญหาในเรื่องที่ว่า ถ้าให้สังคมได้ บุคคลก็ต้องยอมสละได้ ฉะนั้นจะอย่างไรจึงจะสามารถประสานประโยชน์เข้าหา กันได้สิ่งเหล่านี้ได้แสดงออกมาในลักษณะของรูปธรรมก็คือ การควบคุมผู้วางนโยบาย โดยให้ประชาชนมีความเสมอ ภาคทางการเมืองการปกครอง และมีสิทธิเสรีภาพทางการเมือง หรือประสิทธิภาพในการควบคุมโดยประชาชน เพื่อยึดหลักเสียงข้างมากที่มาจากอำนาจอธิปไตย (อำนาจสูงสุด) จากพลเมือง เปรียบเสมือนดังที่องค์พระสัมมา สัมพุทธเจ้าได้มีการใช้ในการปกครองพุทธบริษัท 4 ที่พระองค์ทรงใช้หลักธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ เช่น ทศพิธราชธรรม 10 จักรวรรดิวัตร 12 พรหมวิหาร 4 มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล และมีการดำรงรักษาพร้อมกับให้นำมา เป็นแนวทางในการปรับใช้เข้ากับการปกครองในรูปแบบเชิงพุทธ และนำมาบูรณาการเข้ากับแผนยุทธศาสตร์ นโยบายในการปกครองของยุคไทยแลนด์ 4.0 เพื่อลดความเหลื่อมล้ำต่างๆ เป็นและเป็นการสร้างความสมดุล ทางการปกครองให้เกิดความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ได้อย่างแท้จริง

Abstract

Thailand has considered Buddhism as a national religion since the Sukhothai period. until the present time is very clear that It is a way of life for most Thai people in the country. Especially the main word Preaching of Buddhism Came to have an influence on Thai politics and government in many cases together As an example. the parents must adhere to the Buddhist principles as an anchor in the administration of democracy. Which is a governing body that helps harmonize interests between people and society to live together happily But this principle still

finds practitioners effective because Social systems and various groups of people Often have problems with the matter that If society can People must give up. Therefore. how to be able to coordinate benefits. these things are expressed in concrete form. namely Policymakers control By allowing people to be equal in politics and governance. And has the right to political freedom Or effectiveness in control by the people In order to hold the majority of power from sovereignty (Maximum power) from citizens. as if the Lord Buddha. Buddha is used in the rule of the 4 companies that use various principles. Applied such as the virtues of the king 10 Chakkawat 12 Brahnavihara 4 since the Buddhist era And maintained along with it to be used as a guideline for adapting to the Buddhist form of government And integrated with the strategy of the governing policy of Thailand 4.00 to reduce various disparities It is and truly creates a balance in government to achieve stability. wealth and sustainability.

บทนำ

การกำเนิดพระพุทธชนำนามาซึ่งพุทธศาสนาอันเป็นกลจักรวงล้อแห่งพระธรรมขับเคลื่อนสรรพสิ่งในหลากหลายมิติ ประเทศไทยถือว่าเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมากในอัตราเฉลี่ย 94.6% ของคนไทยทั้งประเทศ ประการสำคัญของการนับถือศาสนาพุทธนั้นนำมาซึ่งการหลอมรวมจิตใจ การยึดถือปฏิบัติตามหลักแห่งพระธรรมคำสั่งของพระบรมศาสดา (สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2555: 74) โดยถือเป็นระเบียบแบบแผนอันคงไว้ซึ่งวัฒนธรรม ประเพณี อันดงามแบบดั้งเดิมของคนไทย ซึ่งในปัจจุบันรัฐบาลได้กำหนดนโยบายโดยมีการนำเอามิติทางด้านหลักการทางศาสนาเข้ามาร่วมแก้ไขปัญหาวิกฤติของสังคมด้วยการส่งเสริมและนำเอาพลังของ “บวร” คือ บ้าน วัด โรงเรียน เพื่อร่วมสร้างสังคมคุณธรรมจากการที่ประเทศไทยได้ถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ตราบจนกระทั่งถึงปัจจุบัน (กรมการศาสนา. 2560: 114.) สิ่งเหล่านี้ทำให้เห็นได้โดยชัดเจนว่า เป็นวิถีชีวิตของคนไทยโดยส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองการปกครองในหลากหลายกรณีด้วยกัน ดังตัวอย่างที่ผู้ปกครองจะต้องยึดถือหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจในการบริหารงานทางด้านการปกครอง หรือในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเอง ซึ่งในทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชนชาติไทยเนื่องจากว่า ความเป็นมาของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์อันชัดเจน ชาวไทยได้ก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องโดยตลอดเวลานจนกล่าวได้ว่า ประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญหนึ่งที่ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะมีผู้ตีความว่าเป็นการบ่งบอกโดยนัยว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เพราะกำหนดตายตัวในพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันคู่กันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และเป็นหลักประกันว่า องค์พระประมุขของชาติทรงเป็นศาสนิกแห่งศาสนาเดียวกันประชาชน ส่วนใหญ่ของประเทศในการปกครองของพระองค์ (กิริวฒติ กิตติยาศิษย์. 2556: 45.)

ประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ช่วยประสานประโยชน์ระหว่างบุคคลและสังคม หลักการนี้ยังหาผู้ปฏิบัติได้ผลจริงจะเห็นได้ว่า ระบบสังคมต่างๆ มักมีปัญหาในเรื่องที่ว่า ถ้าให้สังคมได้ บุคคลก็ต้องยอมเสียสละ ทำอย่างไรจึงจะสามารถประสานประโยชน์เข้าหากันได้ในอุดมคติอย่างหนึ่งของประชาธิปไตยก็คือ การจะช่วยประสานประโยชน์ระหว่างกลุ่มบุคคลและสังคมอย่างไร เพื่อที่จะก้าวไปสู่หากันได้อย่างลงตัว และก็มิบททดสอบพื้นฐานหนึ่งที่จะให้เห็นว่า ประชาชนในสังคมนั้นๆ มีคุณภาพเพียงพอที่จะทำให้คุณค่าของประชาธิปไตยข้อนี้บรรลุผลได้หรือไม่ บททดสอบนี้ก็คือ ความประสานสมดุลในการปฏิบัติตามหลักแห่ง 1.สิทธิกับหน้าที่ 2.เสรีภาพกับความรับผิดชอบมุมมองต่อสิทธิกับหน้าที่นั้น คู่กับการมีสิทธิที่จะได้และเรียกร้องเอาสิ่งที่ตนพึงได้นั้น บุคคลก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำ เพื่อเป็นส่วนรวมที่จะธำรงรักษา และการยึดถือเหตุผล โดยเน้นความสำคัญของบุคคลในสังคม การถือเอารัฐเป็นเครื่องมือของประชาชน และการอาศัยความสมัครใจเป็นใหญ่ การยึดถือกฎหมาย การเน้นความสำคัญของวิธีการ การถือความเห็นพ้องต้องกันเป็นหลักในมนุษยสัมพันธ์ เพื่อถือสมภาพ หรือความเท่าเทียมกันบนฐานข้อมูลของมนุษย์ (วัชร ทรงแทม. 2547: 71.) ดังคำสอนของพระพุทธองค์ได้กล่าวตรัสสอนแก่พวกเราไว้ว่า “เราจักยังไม่ปรินิพพาน ตราบเท่าที่ภิกษุสาวก...ภิกษุณีสาวก...อุบาสกสาวก..อุบาสิกาสาวกของเราจักยังไม่ฉลาด ยังไม่ได้รับแนะนำอย่างดี ไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ปฏิบัติชอบ ไม่ประพฤติตามธรรม เรียนกับอาจารย์ตนแล้วยังบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายไม่ได้ ยังแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ข่มขี่ปรับปาวาที่เกิดขึ้นให้เรียบร้อยโดยสธรรมไม่ได้” (ที.ม. (ไทย)10/93/97.)

ดังนั้นการปกครองที่เป็นธรรมในรูปแบบเชิงพุทธของยุคไทยแลนด์ 4.00 นั้นก็ต้องมีการแสดงออกมาถึงในรูปแบบลักษณะของความเป็นรูปธรรมก็คือ มีการควบคุมผู้วางนโยบายโดยประชาชน มีความเสมอภาคทางการเมือง และมีสิทธิเสรีภาพทางการเมือง หรือประสิทธิภาพในการควบคุมโดยประชาชน ยึดเสียงข้างมาก โดยอำนาจอธิปไตย (อำนาจสูงสุด) มาจากพลเมือง การเลือกผู้นำเป็นไปโดยเสรีภาพ ผู้นำมีคุณธรรมมีความรับผิดชอบต่อภาระสนับสนุนระบบพรรคการเมืองหลายๆ พรรค ไม่กีดกันการมีส่วนร่วมทางการบริหารการปกครอง โดยการส่งเสริมครรลองทัศน์คติแบบประชาธิปไตยเน้นความเชื่อมั่นในความคิดของมนุษย์ การรับฟังความคิดเห็น และมีการส่งเสริมไปตามแนวหลักของการปกครองเป็นเชิงพุทธ พร้อมกับมีการบูรณาการแผนยุทธศาสตร์โมเดลทางการปกครองในส่วนการปรับเปลี่ยนกลไกภาครัฐเพื่อรองรับ Thailand 4.00 เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการปรับใช้ของรูปแบบการปกครองของไทย ซึ่งจากการที่ได้กล่าวมาข้างต้น คณะผู้เขียนบทความจึงมีความสนใจที่ต้องการจะศึกษาถึงในเรื่องของหลักการปกครองแบบเชิงพุทธในยุคไทยแลนด์ 4.00 ว่า มีลักษณะการปกครองแบบใด เปรียบเสมือนดังที่พระพุทธองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้มีการใช้หลักการปกครองกับพุทธบริษัท 4 (ที.ม. (ไทย) 10/156/198.) ที่พระองค์ทรงใช้หลักธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ เช่น ทศพิธราชธรรม 10 จักรวรรดิวัตร 12 พรหมวิหาร 4 มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล และมีการดำรงรักษาพร้อมกับให้เป็นแนวทางในการปกครองแบบเชิงพุทธให้พวกเราจนมาถึงทุกวันนี้ที่พร้อมจะน้อมรับคำสั่งสอนต่างๆ มาปรับประยุกต์ใช้ในรูปแบบการปกครองให้มีความทันสมัยมากขึ้นไปตามยุคตามสมัยของหลักการบริหารปกครองบ้านเมืองของประเทศไทยที่ได้ก้าวเข้าสู่ในยุคไทยแลนด์ 4.00 ของเราต่อไป

พระพุทธศาสนากับหลักการปกครอง

หลักการปกครองของพระพุทธศาสนา มีประเด็นสำคัญที่นักศึกษาและควรนำมาประพุดติปฏิบัติเป็นอย่างยิ่งกล่าวคือ พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นมาในช่วงที่มนุษย์ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบ มีการถือชั้นวรรณะเป็นการจำกัดสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ของมนุษย์ยังก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูง ไม่เท่าเทียมกันในสังคม โดยเฉพาะสังคมชนชั้นของอินเดียในสมัยนั้น ได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของชนชาติอริยกะ ซึ่งเป็นผู้ผูกขาดอำนาจแต่เพียงเผ่าเดียว จนกระทั่งพระพุทธองค์ได้อุบัติขึ้นในโลกทรงปฏิเสธการถือชั้นวรรณะทั้ง 4 คือ พรหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทรด้วยการยึดถือหลัก “อาวโส” เป็นประการสำคัญของหัวใจทางพระพุทธศาสนา คือ สันติภาพภายในตัวของมนุษย์ ถ้าเรามีสันติหรือความสงบในหัวใจ เราจะสามารถต่อสู้กับปัญหาภายนอกได้ ด้วยความสุ่มรอบคอบด้วยปัญญา เราจะเป็นคนที่ยิ้มสู้ปัญหา พระพุทธศาสนาสอนให้เรารักกัน มีความเมตตากรุณาต่อกัน มีความอดทน ไม่เบียดเบียนกัน และคำสอนที่สำคัญที่ทำให้เรามีสันติภาพภายในคือ หลักของอิทัปปยัตตาที่สอนว่า สรรพสิ่งอิงอาศัยกันและกันตามเหตุปัจจัยปรุงแต่ง (ขุ.อ. (ไทย) 25/38/62) จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาเน้นสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข แต่การจะอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั้นสมาชิกของสังคมจะต้องร่วมกันให้เกิดการปกครองที่ดี สมาชิกของรัฐมีส่วนร่วมให้เกิดการปกครองที่ดี โดยเฉพาะคนในสังคมประชาธิปไตยที่แท้จริง

เราจะเห็นได้ว่า ประเทศไทยในปัจจุบันมีระบอบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข เมื่อถามถึงเรื่องศาสนาประจำชาติแล้วหลายคนไม่ว่า จะเป็นคนไทย หรือคนต่างชาติดีก็ตาม จะกล่าวในลักษณะที่ตรงกันว่า เมืองไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติที่น่าจะเป็นเช่นนั้นก็เพราะว่า หลักฐานต่างทั้งทางด้านสถาปัตยกรรมก็ดี หรือศิลปะการก่อสร้างต่างๆ ณ สถานที่สำคัญๆ ล้วนบ่งบอกได้ว่า นี่เป็นดินแดนแห่งพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้นไม่เพียงเท่านั้น ทั้งวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ก็ล้วนบ่งบอกความเป็นพุทธศาสนาอีกด้วย แต่ก็อาจจะมีความค้างคาอยู่ภายในจิตใจ และตามมาอีกหลายฝ่ายว่า ทำไมพระพุทธศาสนาถึงมิได้เป็นศาสนาประจำชาติในลักษณะเชิงที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนเสียทีนั่นหมายถึง การบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญว่า “พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย” เรื่องนี้สำคัญเพียงแค่ว่าไหนที่จะต้องบัญญัติพระพุทธศาสนาเป็นประจำชาติ หรือไม่ควรที่จะบัญญัติเอาไว้เพราะเหตุที่พระพุทธศาสนาที่อยู่คู่คนไทยมานาน...แสน...นาน.... พระพุทธศาสนาอยู่ในจิตใจของคนไทยอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องบัญญัติหรือตรากฎหมายอะไรต่าง ๆ ไว้ก็ได้เพราะพระศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจไม่เกี่ยวข้องอะไรกับ สังคมการเมือง หรือกฎหมายใด ๆ ถึงแม้ไม่มีกฎหมายพระพุทธศาสนาก็อยู่ได้ เพราะทุก ๆ วันนี่ (พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. 2541: 63.)

ศาสนาอยู่ได้ก็เพราะประชาชนนั่นก็คือ ประชาชน ชาวบ้าน เป็นผู้อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมาเท่าทุกวันนี้ มิใช่ภาครัฐบาลที่จะมาช่วยเหลือหรืออุปถัมภ์ พระพุทธศาสนาที่อยู่ได้และเจริญรุ่งเรืองเสียอีกจนทำให้พวกเราสามารถเห็นความเป็นรูปธรรมมาจนถึงทุกวันนี้ การเมืองจึงเป็นกิจกรรม และกระบวนการที่เกิดขึ้นในระบบการเมืองโดยมีเป้าหมายเพื่อให้สังคมบรรลุถึงข้อตกลงทางผลประโยชน์ร่วมกันนั่นก็คือ เป้าหมายในการจัดสรรทรัพยากร และสิ่งที่มีคุณค่าร่วมกันในสังคม ซึ่งเป็นมิติหนึ่งของพฤติกรรมความสัมพันธ์หรือสถาบันของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมการใช้สิทธิพล การใช้อำนาจหน้าที่ภายในระบบการเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การเมืองเป็น

เรื่องของการก่อสร้างและแบ่งปันอำนาจภายในระบบการเมืองหรือภายในรัฐ ซึ่งจากมิติของการแสวงหา และแบ่งปัน อำนาจดังกล่าวนี้ การเมืองจะมีความหมายแคบลงมาเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปกครอง (Government) แต่การจัดสรรสิ่ง ที่มีคุณค่าในสังคมโดยรัฐ หรือผู้ที่มีอำนาจและอิทธิพลนั้นไม่ว่า จะด้วยวัตถุประสงค์ใดอาจมองได้ว่า เป็นเรื่องของการครอบงำ หรือการมีอำนาจเหนือผู้อื่น ผ่านสถาบันต่างๆ ของรัฐ ซึ่งสะท้อนให้เห็นลักษณะของภาครัฐอันเป็น ชุมชนของมนุษย์ในพื้นที่อันมีเขตแดนที่แน่นอน โดยสามารถเข้าถึง และความรุนแรงบนพื้นฐานของการอ้าง ความชอบธรรมหรือเป็นที่ยอมรับได้

นอกเหนือจากที่กล่าวมา หากพิจารณาในแง่ของบทบาทของการสื่อสารมวลชน หรือสื่อมวลชนที่มีความ สำคัญต่อชีวิตประจำวันและมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการรับรู้และทัศนคติของมวลชน ซึ่งส่งผลให้สื่อมวลชนมีความ เกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างมากกับการเมืองหรือรัฐ ทั้งนี้สื่อมวลชนเกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรงกับการเมืองและรัฐใน 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. การมีอิทธิพลทางอุดมการณ์ในการสร้างรูปแบบของชีวิต และรูปแบบทางความคิด หรือการสร้าง ความคิด ความเชื่อ การรับรู้ให้ผู้รับสื่อคล้อยตามนั่นเอง

2. การส่งผลต่อการเมืองในระบบประชาธิปไตยผ่านการจัดวาระนโยบาย (Agenda-setting) การ บิดเบือนข่าว การสร้างข่าวเพื่อเบี่ยงเบนความสนใจของสาธารณะจากปัญหาที่เป็นอยู่ และการใช้โทรทัศน์เพื่อเป็น เครื่องมือในการโฆษณาหาเสียงให้ได้รับความนิยม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สื่อและเสรีภาพของสื่อมีความสำคัญต่อการเมืองเป็นอย่างมาก โดยในทาง รัฐศาสตร์ถือว่า สื่อมวลชนต้องมิเสรีภาพในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และในการแสดงความคิดเห็นอย่างเสรี สิ่งนี้ถือเป็นเสาหลักหนึ่งของประชาธิปไตย แต่อย่างไรก็ตาม ปรากฏอยู่เสมอว่า ผู้กุมอำนาจรัฐ หรือรัฐบาลมักไม่สามารถทน ต่อการที่สื่อมวลชน มีเสรีภาพและทาการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลได้ จึงมักมีแนวคิดที่ว่า ต้องควบคุมการสื่อสารมวลชน ไว้ให้ได้มากที่สุด บางครั้งก็มีการใช้กลไกทางเศรษฐกิจและธุรกิจเข้าไปครอบงำหรือแทรกแซงสื่อ เพื่อกำกับทิศ ทางการนำเสนอข่าวสารให้เป็นไปในลักษณะที่รัฐต้องการ (เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา: 2551)

หลักการของรัฐในระบอบประชาธิปไตยกับพระพุทธศาสนา

วัฒนธรรมทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยนั้นมีความนิยมอย่างแพร่หลายซึ่งประเทศต่าง ๆ ในโลกได้นำมาใช้เป็นระบบในการปกครองประเทศนับตั้งแต่หลังสิ้นสุดยุคสงครามเย็นระหว่างประเทศมหาอำนาจจะวันตก ซึ่งมีประเทศสหรัฐอเมริกา และอดีตสหภาพโซเวียต (สมปอง รักษาธรรม.2552: 63) ซึ่งสังคมทางการเมืองที่ใช้การ ปกครองในระบอบประชาธิปไตยไม่สามารถทำให้ประชาชนในประเทศนั้นๆ มีวัฒนธรรมทางการเมืองแบบ ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แท้จริงเกิดขึ้นได้ทันที แต่ต้องมีการพัฒนาและศึกษาอบรม หรือบ่มเพาะประชาชนในระบอบ ประชาธิปไตยจนถึงวัฒนธรรมทางการเมืองเพื่อสร้างความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนของประเทศนั้นๆ ประชาชนต้องมีจิตใจปรารถนาในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และมีจิตสำนึก หรือวัฒนธรรมทางการเมือง ในระบอบประชาธิปไตย

โดยระบอบประชาธิปไตยกับพระพุทธศาสนานั้นสิ่งที่จำเป็นสุดในการปกครองเชิงพุทธนั้น รัฐจะต้องให้ความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาจึงสามารถกล่าวสรุปได้ 2 ลักษณะด้วยกัน คือ

1.เป็นความสัมพันธ์เชิงหน้าที่เกี่ยวกับธรรม หรือหน้าที่ต่อธรรมคือ รัฐโดยเฉพาะผู้ปกครองที่ดี ย่อมเป็นผู้มีศีลธรรม แสวงหาธรรม และเป็นผู้เชิดชูธรรม พระสงฆ์ หรือทางฝ่ายศาสนานั้น เป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งธรรม เป็นผู้เผยแผ่ และสืบทอดสืบทอดธรรมให้ดำรงอยู่ในโลก ในสังคม เพราะฉะนั้น รัฐก็ทำหน้าที่ในการที่จะช่วยผู้ดำรงรักษาสืบทอดธรรม เผยแผ่ธรรมนี้ให้ทำหน้าที่นั้นด้วยดี การกระทำอย่างนั้น ก็เท่ากับรัฐได้เชิดชูคุณธรรมด้วย

2.เป็นความสัมพันธ์เชิงหน้าที่ในฐานะที่ผู้ปกครองหรือรัฐ เป็นตัวแทนของประชาชน ควรแสดงน้ำใจตอบแทนต่อทางฝ่ายสงฆ์ หรือทางศาสนา ตามปกติพระภิกษุสงฆ์ หรือทางฝ่ายศาสนาเป็นผู้แนะนำสั่งสอนประชาชน ให้ดำรงอยู่ในศีลธรรมให้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดีงาม ให้พัฒนาทางจิตใจ ทางปัญญา ให้พระสงฆ์ทำเช่นนี้ประชาชนก็จะมีการศึกษาดี มีความรู้ ประพฤติดี มีจิตใจที่มีคุณภาพดี ก็จะเป็นพลเมืองที่ดี ผลประโยชน์ ก็ตกแก่รัฐด้วยช่วยให้รัฐนั้นเจริญรุ่งเรืองมีความสุข และรัฐจึงสำนึกในพระคุณฝ่ายสงฆ์ หรือทางศาสนานั้น เป็นการตอบแทนคุณความดี หรือบูชาคุณของฝ่ายศาสนา หรือฝ่ายสงฆ์นั่นเอง และทำหน้าที่ดังกล่าวแทนประชาชน (ประชา กัลยาชาติ และคณะ.2520: 53) คือ อุปถัมภ์บำรุงพระศาสนาแทนประชาชน นั่นเอง

ฉะนั้น รัฐจะต้องสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อฝ่ายพระสงฆ์ หรือฝ่ายพุทธจักร และในขณะเดียวกันฝ่ายของพระสงฆ์ หรือฝ่ายพุทธจักรเองก็ต้องมีปฏิสัมพันธ์ตามหน้าที่ของตน ต่อฝ่ายรัฐหรือฝ่ายอาณาจักร เพราะโดยที่สุดแล้วก็ล้วนแต่เพื่อประโยชน์สุขของพหุชนทั้งสิ้น

แนวคิดการปกครองตามรูปแบบประชาธิปไตยตามทัศนะพระพุทธศาสนา

เมื่อได้กล่าวถึง แนวคิดการปกครองตามรูปแบบประชาธิปไตยตามทัศนะพระพุทธศาสนาได้มีผู้ที่ให้ความหมายและยกตัวอย่างตามกรอบแนวคิดในการปกครองตามรูปแบบประชาธิปไตยตามทัศนะพระพุทธศาสนา ไว้ดังต่อไปนี้คือ

1. **หลักอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน (Popular Sovereignty)** คือ เพื่อแสดงออกถึงอำนาจในการปกครองของประชาชนโดยแท้จริง ประชาชนจะแสดงออกซึ่งการเป็นเจ้าของโดยใช้อำนาจกำหนดตัวผู้ปกครอง ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักอธิปไตย 3 ประการคือ หลักอัตตอธิปไตย คือ การเอาตนเป็นใหญ่ หลักโลกาธิปไตย คือ การเอาโลกเป็นใหญ่ และหลักธรรมาธิปไตย คือ การเอาหลักธรรมเป็นใหญ่ ซึ่งพระพุทธศาสนามุ่งเน้นหลักธรรมาธิปไตยเป็นรูปแบบในการปกครองที่ดีที่สุด

2. **หลักเสรีภาพ (Liberty)** คือ การที่บุคคลสามารถกระทำ หรืองดเว้นกระทำการสิ่งหนึ่งสิ่งใดตามที่ต้องการ ตราบเท่าที่การกระทำหรืองดเว้นการกระทำนั้นไม่ไปละเมิดสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่นที่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ตามหลักพระพุทธศาสนา มีการกำหนดสิทธิและหน้าที่ ไว้ในพระวินัยไว้อย่างชัดเจน เช่น การกำหนดบทบาทและหน้าที่ของสงฆ์ในการทาสวดมนต์

กรรม ทาด้วยสังฆจักรวรรค คือ สังฆ 4 รูปขึ้นไป ได้แก่ การสวดปาฏิโมกข์ ทาสังฆกรรม เป็นต้น และหากจะเชื่อต้อง
ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองให้รอบคอบตามหลักของโยนิโสมนสิการ

3. หลักความเสมอภาค (Equality) คือ ในระบอบประชาธิปไตยเชื่อมั่นว่า หากมนุษย์มีโอกาสที่
เสมอภาคเท่าเทียมกันถึงแม้ว่าจะมีความสามารถที่แตกต่างกันก็ตาม มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตที่ร่วมกันได้
ในพระพุทธศาสนา จะเห็นได้อย่างชัดเจนในการให้ความเสมอภาคในเรื่อง วรรณะ เชื้อชาติ เช่น บุคคลไม่ว่าจะอยู่
วรรณะไหนก็สามารถเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ และนับถือกันในเรื่องของพรญา โดยไม่คำนึงว่าจะอยู่วรรณะ
ใด เชื้อชาติใด หลักความเสมอภาคในการเคารพนับถือพระรัตนตรัย เป็นต้น

4. หลักการปกครองโดยกฎหมาย (Rule of Law) คือ หลักการนี้มีขึ้นเพื่อมุ่งจะให้ความคุ้มครองแก่
สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชนเป็นสำคัญ การจำกัดสิทธิเสรีภาพใดๆ ของประชาชนจะต้องเป็นไปตาม
เงื่อนไขของกฎหมายเท่านั้น ในพระพุทธศาสนามีพระวินัย ซึ่งถือว่า เป็นกฎหมายที่เป็นหลักปฏิบัติของสงฆ์ที่จะอยู่
ร่วมกันอย่างสันติสุข โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อหมู่คณะมีความสงบสุขชม คนชั่ว ปกป้องคนดี จนถึงเพื่อความตั้งมั่นแห่ง
พระสัทธรรมคือ พระพุทธศาสนา เป็นต้น

5. หลักเสียงข้างมาก (Majority Rule) คือ การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครอง
เพื่อผลประโยชน์ของประชาชน ดังนั้นในการตัดสินใจใดๆ ไม่ว่าจะเป็นการกำหนดตัวผู้ปกครองในพระพุทธศาสนา
ใช้หลักเสียงข้างมากเป็นเครื่องตัดสิน เช่น การรับภิกษุจะต้องมีการถามท่ามกลางสงฆ์ว่า พระภิกษุรูปใดสมควรได้รับ
ผ้ากฐิน โดยมีการเสนอพระภิกษุรูปที่สมควรได้รับผ้ากฐิน หากพระภิกษุสงฆ์เห็นด้วยก็เปล่งวาจาพร้อมกันว่า “สาธุ”
หรือหากภิกษุรูปใดหาผิดพระวินัย ก็มีการตัดสินที่เรียกว่า “เอญยสิกา” คือ การระงับด้วยเสียงข้างมากลงมติทั้ง
อธิกรณ์และการระงับสงฆ์ส่วนใหญ่ และในการประชุมทำสังฆกรรมต่างๆ นั้น ต้องมีมติเป็นเอกฉันท์ หากมีข้อข้องใจ
มีสิทธิยับยั้ง (Veto) ได้ (ลิขิต ธีรเวคิน .2518: 56)

หลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้กับหลักการปกครองแบบเชิงพุทธในยุคไทยแลนด์ 4.00

หลักการปกครองแบบเชิงพุทธที่สามารถนำมาปรับใช้ในยุคการปกครองแบบไทยแลนด์ 4.00 จึงสามารถ
แยกประเด็นให้เห็นชัดในรูปแบบของการปกครองและความหมาย ได้ดังต่อไปนี้ คือ

1) ไทยแลนด์ 4.00 กับการปกครองในรูปแบบเชิงพุทธนั้นก็คือ การดำเนินการปฏิรูปประเทศและ
ปรับเปลี่ยนให้ประเทศไทยให้สามารถมุ่งสู่ Thailand 4.0 ได้เป็นผลสำเร็จต่อการรับรองยุทธศาสตร์ของประเทศไทย
ซึ่งภาครัฐหรือระบอบราชการเองก็ต้องทำงานโดยยึดหลักคุณธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเป็นหลัก
หมายความว่า ระบอบราชการไทยทางด้านการปกครองจะต้องวางเป้าหมายของการทำงานของตนให้สามารถเป็นที่
ไว้วางใจและเป็นพึ่งของประชาชนได้อย่างแท้จริงโดยจำเป็นต้องขับเคลื่อนผ่านกลไกภาครัฐตามที่ได้กล่าวไว้ในโมเดล
การขับเคลื่อนประเทศในตอนที 4 ว่า “ต้องเปลี่ยนจากอำนาจนิยม เป็นการปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยเพราะว่า
การร่วมบริหารจัดการนั้นเป็นฐานความคิดหลักในระบอบประชาธิปไตยอยู่แล้ว” พร้อมกับเน้นความมั่นคงมาสู่
การเน้นความมั่งคั่ง ในอดีตที่ผ่านมา ภาครัฐจะมุ่งเน้น และให้ความสำคัญกับ “ความมั่นคง” ของชาติเป็นสำคัญ แต่

ในปัจจุบัน สถานการณ์โลกได้เปลี่ยนไป “ความมั่งคั่ง” ได้เข้ามามีบทบาทแทนที่ (กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา. 2560: 111.) ซึ่งหากมีความมั่งคั่งเกิดขึ้นอย่างแท้จริง และกระจายตัวอย่างเท่าเทียมเป็นธรรม ครอบคลุมและทั่วถึง ความมั่นคงในชาติของด้านการปกครองก็จะเกิดตามขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรมได้อย่างชัดเจน การเมือง เศรษฐกิจ สังคม ก็ sẽ มีความเสถียรภาพมากยิ่งขึ้น

2) ปกครองแบบเชิงพุทธในยุคไทยแลนด์ 4.00 คือ สังคมมนุษย์ ที่อยู่ร่วมกัน ตั้งแต่สังคมที่เล็กที่สุดระดับ ครอบครัว หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เมือง ประเทศ กลุ่มประเทศ ไปจนถึงสังคมโลก ต้องมีการดูแลรักษาควบคุมคุ้มครองอาทิ ในระดับครอบครัวก็ต้องมีบิดามารดา ปกครองดูแลบุตร และสมาชิกอื่นภายในครอบครัว สังคมที่ใหญ่ขึ้นก็ต้องมีหัวหน้าเป็นผู้นำปกครองดูแลสมาชิก ลดหลั่นกันตามสถานภาพ สำหรับประเทศไทยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยโบราณ ถ้านับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นราชธานี พบว่า พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาในประเทศไทยแล้วประเทศไทยเคยปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราช มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำสูงสุดในการปกครอง พระมหากษัตริย์ของไทยมิได้ใช้อำนาจอย่างเดียวในการปกครองประเทศ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ก็ทรงใช้หลักพุทธธรรมทางศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ตามยุคตามสมัย โดยเฉพาะองค์ปัจจุบันทรงใช้ ทศพิธราชธรรม ในการดูแลคุ้มครองประชาชนของพระองค์ นอกจากนี้ทรงใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาอื่นอีกมากในราชจริยวัตรเช่น จักรวรรดิวัตร 12 ประการ พรหมวิหาร 4 เป็นต้น และในทางด้านกฎหมายที่ใช้เป็นหลักในการปกครองประเทศ พระองค์ก็ใช้หลักคำสอนทางพุทธศาสนาเป็นหลักในการออกกฎหมายตั้งแต่สมัยโบราณ จนถึงสมัยปัจจุบัน โดยมีการจ้างชาวต่างประเทศมาเป็นที่ปรึกษาในการออกกฎหมาย และการปกครองประเทศไทยในยุคปัจจุบันที่ได้ก้าวเข้าสู่ยุคไทยแลนด์ 4.00 นั้น ในระบบรัฐสภาที่มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดก็ยังคงมีการใช้ตัวกฎหมายทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นตัวบทบัญญัติและทำการบรรจุคำว่า หลักของคุณธรรม จริยธรรม เอาไว้ด้วย ดังนั้นหลักพุทธธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่สามารถนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการปกครองแบบเชิงพุทธของประเทศไทยได้นั้น จึงขอยกตัวอย่างเช่น

1) ทศพิธราชธรรม 10 คือ ธรรมในการใช้พระราชอำนาจและการบำเพ็ญประโยชน์ต่ออาณาประชาราษฎร์ มีดังนี้

1. การให้
2. การบริจาค
3. ความประพฤติดีงาม
4. ความซื่อตรง
5. ความอ่อนโยน
6. ความทรงเดช
7. ความไม่โกรธ
8. ความไม่เบียดเบียน

9. ความอดทน

10. ความไม่คลาดเคลื่อนในธรรม (ขุ.ชา. (ไทย) 28/240/86)

2) จักรวรรดิวัตร 12 คือ ธรรมอันเป็นพระราชจริยานวัตร ทรงถือและอาศัยธรรมข้อนี้เป็นหลักสำหรับการปกครองประเทศ ดังนี้

1. ควรอนุเคราะห์คนในราชสำนักและคนภายนอกให้มีความสุข ไม่ปล่อยปละละเลย
2. ควรผูกไมตรีกับประเทศอื่น
3. ควรอนุเคราะห์พระราชวงศานุวงศ์
4. ควรเกื้อกูลพราหมณ์ คหบดี และคฤปิชน คือเกื้อกูลพราหมณ์และผู้ที่อยู่ในเมือง
5. ควรอนุเคราะห์ประชาชนที่อยู่ในชนบท
6. ควรอนุเคราะห์สมณพราหมณ์ผู้มีศีล
7. ควรจรรักษาดูแลนกอ นก และสัตว์ทั้งหลายมิให้สูญพันธุ์
8. ควรห้ามชนทั้งหลายมิให้ประพฤติดิฉัตร ชักนำด้วยตัวอย่างให้อยู่ในกุศลสุตจริต
9. ควรเลี้ยงดูคนจน เพื่อมิให้ประกอบกรทุจริตและอกุศลต่อสังคม
10. ควรเข้าใกล้สมณพราหมณ์เพื่อศึกษาบุญและบาป
11. ควรห้ามจิตมิให้ต้องการไปในที่ที่พระมหากษัตริย์ไม่ควรเสด็จ
12. ควรระงับความโลภมิให้ปรารถนาในลาภที่พระมหากษัตริย์ (ที.ปา. (ไทย)

11/35/65) ซึ่งหลักพุทธธรรมที่ได้กล่าวมานี้ก็สามารถสร้างเป็นแนวทางในการวางนโยบายปกครองบ้านเมืองเป็น
อย่างดี และเหมาะสมกับการปกครองในยุคไทยแลนด์ 4.00 ได้อย่างลงตัว

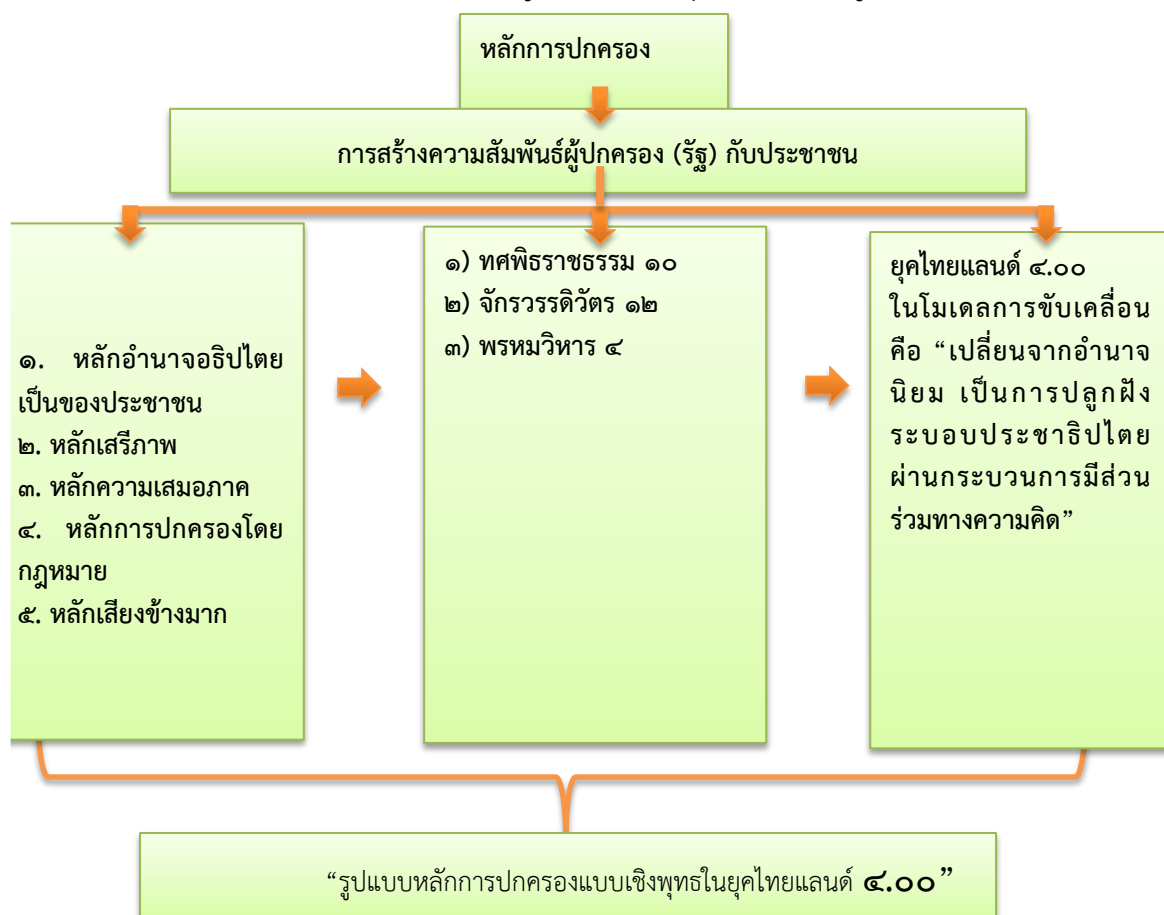
บทวิเคราะห์เรื่องของการปกครองแบบเชิงพุทธในยุคไทยแลนด์ 4.00

หลักการปกครองแบบประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่ช่วยประสานประโยชน์ระหว่างบุคคลและสังคมให้
สามารถได้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามหลักแห่งสิทธิเสรีภาพกับความรับผิดชอบ ดังนั้นเพื่อให้เห็นชัดเจนได้ว่า
บุคคลก็มีหน้าที่ที่จะต้องทำเพื่อเป็นส่วนร่วมในการธำรงรักษา และสร้างสรรค์พัฒนาสังคมแห่งประชาธิปไตย
ที่แท้จริงเอาไว้ โดยในการปกครองทางพระพุทธศาสนาได้ใช้กระบวนการสร้างความมีปฏิสัมพันธ์ในเชิงหน้าที่ฐานะ
ของผู้ปกครองรัฐกับประชาชนก่อนเป็นอันดับแรก หลังจากนั้นเมื่อมีความปฏิสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นแล้วนั้น
สิ่งที่ตามมาในการปกครองก็คือให้อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน เคารพหลักเสรีภาพและความเสมอภาค
พร้อมกับให้ยืนยันหลักเสียงข้างมากของการปกครองที่ดี โดยใช้กระบวนการในรูปแบบกฎหมายที่เป็นธรรม กล่าวคือ
มิได้ใช้อำนาจอย่างเดียวในการปกครองประเทศ แต่จะต้องใช้หลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาปรับ
ประยุกต์ให้เหมาะสมตามยุคตามสมัย ดังองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงใช้
หลักธรรมต่างๆ เข้ามาบูรณาการในการปกครองให้อยู่ในรูปแบบเชิงพุทธ เช่น ใช้หลักทศพิธราชธรรม หลักจักรวรรดิ
วัตร 12 ประการ พรหมวิหาร 4 เพื่อนำมาใช้ในการปกครองประเทศไทยที่กำลังก้าวเข้าสู่ยุคไทยแลนด์ 4.00 โดยยึด

หลักคุณธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนได้อย่างแท้จริง ในขณะเดียวกัน สังคมไทยก็ต้องพัฒนานวัตกรรมในการแสวงปัญญา คือ ความรู้ เข้าถึงความจริง และการคิดหาทางแก้ไขปัญหาในสิ่งต่างๆ เพื่อที่จะสามารถดำรงอยู่ในสังคมแห่งการแข่งขันได้ ซึ่งในยุคปัจจุบันการที่คนไทยจะก้าวไปสู่ทิศทางที่กำหนดไว้ได้นั้น คนไทยก็ต้องมีปัญญาที่เข้มแข็งในรูปแบบการปกครองที่เป็นประชาธิปไตยแบบเต็มใบ และจะมองเรื่องอะไร ต้องมองให้เห็นชัด จะศึกษาอะไร ก็ต้องให้รู้และเข้าใจอย่างชัดเจน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนจะต้องให้เขาพัฒนาตัวขึ้นมาให้เกิดปัญญาที่แท้จริง แล้วนำเอาองค์ความรู้ในด้านการปกครองที่เป็นธรรมเข้ามาช่วยแก้ปัญหาในการปกครองบ้านเมืองได้อย่างสร้างสรรค์ พร้อมทั้งจะเดินไปข้างหน้าได้อย่างแท้จริงในยุคของไทยแลนด์ 4.00 เพื่อเป็นการพัฒนาประเทศให้มีศักยภาพ และก้าวไปสู่การแข่งขันกับนานาชาติต่อไป จึงสามารถกล่าวสรุปให้เห็นแผนภาพองค์ความรู้ให้ได้อย่างต่อไปนี้

“องค์ความรู้ใหม่”

จากการศึกษาแนวคิดของบทความ คณะผู้เขียนสามารถสรุปเป็นองค์ความรู้ใหม่ ตามแผนภาพได้ดังนี้



บทสรุป

คนทุกคนมีเสรีภาพที่จะกระทำการใดๆ ที่ตนปรารถนาภายใต้แควดวงของกฎหมายถ้าสิทธิหรือเสรีภาพของเขาถูกก้าวล่วงโดยบุคคลนิติบุคคล หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐเขาสามารถที่จะร้องขอความยุติธรรมจากศาลได้ ในอดีตนั้นสิทธิและเสรีภาพของบุคคลมักถูกละเลยหรือได้ได้รับหลักประกันเพียงพอในบางประเทศสิทธิและเสรีภาพอาจมีการกล่าวอ้างถึงถึงเฉพาะในอารัมภบทของรัฐธรรมนูญเท่านั้น มิได้ถูกบัญญัติไว้ในมาตรา ซึ่งทำให้ศาลไม่มีอำนาจที่จะพิทักษ์ให้ได้ปัจจุบันมีแนวโน้มที่จะยึดถือว่ารัฐธรรมนูญที่ยึดหลักประชาธิปไตยจะไม่มีคุณสมบัติหากปราศจากบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพของประชาชน ดังที่พระพุทธองค์ทรงจัดการในเรื่องของวรรณะในสมัยพุทธกาลที่มนุษย์ได้ถูกกดขี่อสรภาพ มีการถือชั้นวรรณะ เป็นการจำกัดสิทธิ และหน้าที่ของมนุษย์ จนกระทั่งพระพุทธ ทรงปฏิเสธการถือชั้นวรรณะทั้ง 4 ด้วยการยึดถือหลัก “อาวุโส” เป็นประการสำคัญ หัวใจของพระพุทธศาสนาคือสันติภาพภายในตัวของมนุษย์

การที่จะมีอิสรภาพได้นั้น คนเราจะต้องมองลงไปจิตใจของตนและจะต้องมุ่งมั่นที่จะปลดปล่อยตนเองออกจากโซ่ตรวนของอวิชชาและตัณหาให้ได้ การมีอิสรภาพในความหมายที่แท้จริงนั้นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อบุคคลได้ใช้ธรรมะเพื่อพัฒนาลักษณะนิสัยของตนทั้งทางกาย และทางวาจา และทำการฝึกจิตใจเพื่อให้ขยายศักยภาพทางจิตของตนเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายสุดท้ายคือ ความรู้แจ้งเห็นจริงในธรรม กล่าวคือ การบรรลุถึงพระนิพพานในขณะที่ได้ให้การรับรู้ถึงผลประโยชน์ของการแยกศาสนาออกไปจากการเมืองและข้อจำกัดของระบบการเมืองในการสร้างสันติสุขอย่างที่กำลังกล่าวมาแล้วนั้น แต่ก็มีลักษณะหลายอย่างของคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งมีความสอดคล้องกับเรื่องราวของทางการเมืองในปัจจุบัน

References

- กรมการศาสนา. แนวทางการดำเนินงานชุมชนคุณธรรมและขับเคลื่อนด้วยพลัง “บวร”. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.2560.
- กองบริหารงานวิจัยและประกันคุณภาพการศึกษา. Thailand 4.0 โมเดลขับเคลื่อนประเทศไทยสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เขียว. 2560.
- กิริวุฒิ กิตติยาดิษฐ์. สิทธิเสรีภาพของพระภิกษุสงฆ์. รายงานการฝึกอบรมหลักสูตรหลักนิตติธรรมเพื่อ ประชาธิปไตย : สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ.2556.
- เกษญา ผาทอง. ยุทธศาสตร์การพัฒนาประชาธิปไตยและกระบวนการประชาสังคมไทยภายใต้กระบวนการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา. วารสารธรรมทศน์. 16 (2): กรกฎาคม - ตุลาคม.2559.
- ประชา กัลยาชาติ และคณะ. รัฐ 10 พื้นฐานการเมืองและการปกครองของไทย. กรุงเทพมหานคร หน่วยศึกษานิตเทศก์ กรมการฝึกหัดครู.2520.
- พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต. ธรรมกับสังคมไทยในสถานการณ์ปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.2541.

การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 6 “งานวิจัยและงานสร้างสรรค์ทางพระพุทธศาสนาเพื่อการใช้สังคม”

(Research and Creative Work on Buddhism for Social Service)

วันที่ 29 กุมภาพันธ์ 2563 ณ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.. 2539.

ลิขิต อีรเวคิน. การพัฒนาการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : แพร่วิทยา.2518

วัชร ทรงแปฐม. ความคิดทางการเมืองในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง. 2547.

สมปอง รักษาธรรม. ความตื่นตัวทางการเมืองของเยาวชนในพื้นที่ภาคใต้กับการพัฒนาวัฒนธรรมทาง
การเมืองแบบประชาธิปไตยในประเทศไทยช่วงปี พ.ศ. 2549-2552 : ศึกษากรณีเปรียบเทียบนักศึกษา
ในสถาบันอุดมศึกษา 5 จังหวัดภาคใต้. วิทยาลัยสื่อสารการเมือง : มหาวิทยาลัยเกริก. 2552.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. การสำรวจสภาวะทางสังคมและวัฒนธรรม พ.ศ. 2554. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐมนตรี
และราชกิจจานุเบกษา. 2555.

เอก ตั้งทรัพย์วัฒนา. คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: วี. พรินท์. 2551.